

Ако основната част от записаното знание и информация в света би било достъпно само и единствено в дигитална форма, бихме били изправени пред такава криза в съхраняването на писменото наследство на човечеството, която ще надмине всичко познато ни от зората на книгопечатането.

Наложително е библиотекарите да се обединят и да разработят план за съхраняване на писменото наследство на човечеството и в него да се набележат практически и ефективни мерки, за да се осигури възможността поколенията след нас да наследят нашето знание.

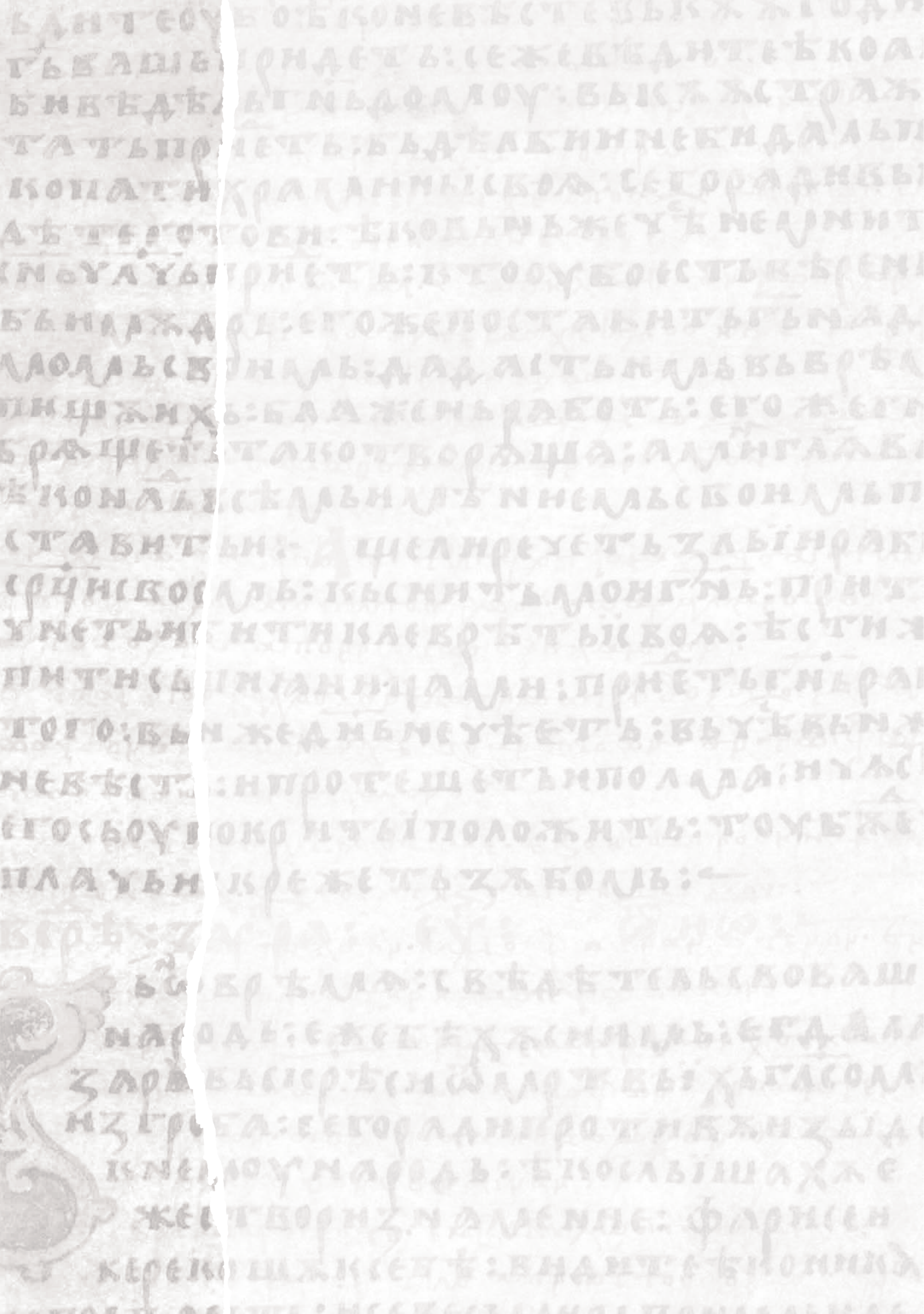
Майкъл Торман

Нашите непреходни ценности: Библиотеките през XXI век.София,
Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006

БЪЛГАРСКА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННА АСОЦИАЦИЯ

Национална стратегия и програма

за опазване на книжовното културно наследство
в библиотеките и осигуряване на достъп до него

БЪЛГАРСКА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННА АСОЦИАЦИЯ

Национална стратегия и програма

за опазване на книжовното културно наследство
в библиотеките и осигуряване на достъп до него

ПРОЕКТ

софия
2013

**Проект “Напредък и устойчиво развитие на
библиотечния сектор в България”, подкрепен от
Фондация “Америка за България”**

© ББИА. Всички права запазени.
Този текст или части от него могат да бъдат размножавани и публикувани без
съгласието на ББИА, но със задължително цитиране на източника.

Съдържание

Увод.....	4
Мисията на библиотеките.....	6
Обекти на книжовното културно наследство.....	7
Опазване на книжовното културно наследство в българските библиотеки.....	9
Водещи принципи при изпълнението на стратегията и програмата.....	11
Стратегически и оперативни цели и дейности за изпълнението им.....	
Стратегическа цел 1. Съхраняване на националната памет.....	12
Оперативна цел 1.1. Идентификация на книжовното културно наследство.....	12
Оперативна цел 1.2. Развитие на уникалните колекции.....	14
Оперативна цел 1.3. Осигуряване на условия за физическото съхранение и опазване на оригиналите.....	14
Оперативна цел 1.4. Подобряване на условията за съхранение на Архива на българската книжнина.....	15
Стратегическа цел 2. Устойчиво развитие на опазването и съхраняването на книжовното наследство и осигуряването на достъп до него.....	16
Оперативна цел 2.1. Създаване на механизми за управление на Програмата за опазване и съхранение на книжовното наследство и осигуряване на достъп до него.....	16
Оперативна цел 2.2. Усъвършенстване на действащото законодателство в областта на културното наследство.....	16
Оперативна цел 2.3. Доработка на поднормативната база към Закона за обществените библиотеки.....	17
Стратегическа цел 3. Дигитализиране на съдържанието на книжовното наследство.....	17
Оперативна цел 3.1. Създаване на дигитално съдържание.....	19
Оперативна цел 3.2. Трайно архивиране на дигиталните обекти.....	19
Оперативна цел 3.3. Международно представяне.....	20
Стратегическа цел 4. Изграждане на електронна инфраструктура.....	21
Оперативна цел 4.1. Пълно библиографско отразяване в електронните каталози на документите, принадлежащи към книжовното наследство.....	21
Оперативна цел 4.2. Създаване на уебпортал „Българска дигитална библиотека“.....	21
Стратегическа цел 5. Библиотеките – активни участници в образователния процес, културния туризъм и информационния пазар.....	21
Оперативна цел 5.1. Участие на библиотеките в процеса на формалното и неформалното образование и патриотичното възпитание.....	22
Оперативна цел 5.2. Включване на библиотеките в инфраструктурни проекти за културен туризъм.....	22
Оперативна цел 5.3. Участие на библиотеките в информационния обмен и пазар.....	22
Стратегическа цел 6. Човешкият капитал – гарант за изпълнение на програмата.....	23
Оперативна цел 6.1. Създаване на необходимия брой квалифицирани специалисти по: консервация и реставрация, идентифициране на различните видове книжовни паметници, библиографско описание, дигитализация и управление на тези дейности.....	23
Оперативна цел 6.2. Продължаваща квалификация на работещите в системата.....	23
Програма.....	24
Приложения.....	29
Приложение №1. SWOT анализ.....	29
Приложение №2. PEST анализ.....	33
Приложение №3. Книжовното наследство в българските библиотеки.	
Резултати от проучването на ББИА, 2011 г.....	34

УВОД

Библиотеките (от гр. βιβλιοθήκη, от βιβλίον — книга, и θήκη — място за съхранение) събират, обработват, организират, съхраняват и предоставят за ползване печатни и други произведения на различни носители. Най-ценни са колекциите от ръкописи, старопечатни книги, продължаващи издания 1844–1878, продължаващи издания 1878–1944 г., архивни документи. Необходимостта от институции, които да предават през вековете интелектуалното наследство и духовната памет на човечеството, е доказана. Неслучайно по време на зараждане на националното самосъзнание през периода на Възраждането, още преди конституирането на българската държава, през 1869 г. се създава Библиотеката на Българското книжовно дружество в гр. Браила, Румъния. Тя е призвана да посрещне нарастващите нужди от духовно обновление и общонародна пробуда. Строителите на съвременна България ясно са осъзнавали, че писменото слово на родния им език ще създаде усещане за национална принадлежност и ще укрепи патриотичните чувства на гражданите на новосформираната държава. В отговор на това веднага след Освобождението през 1878 г. е учредена Националната библиотека на България, която се превръща в най-голямата библиотека в страната. Тя е и най-старият културен институт в следосвобожденска България.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Малко по-късно се създават основните български библиотеки. През 1879 г. е основана Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив като главна библиотека на тогавашната Източна Румелия. За да задоволи нуждите на утвърждаващата се българска интелигенция и да подпомогне зараждащото се висше образование, през 1888 г. са поставени основите и на Университетската библиотека (едновременно със създаването на Висшето училище в София), която и до днес е най-голямата университетска библиотека в България. Със Закона за учредяване на достъпни народни библиотеки от 1920 г. се регламентира териториалното обслужване чрез най-малко шест библиотеки на окръг „за да доставят по няколко екземпляра от всички по-важни наши съчинения, както и ония чужди, които са необходими за културните и поминъчни потреби на местното население“.

През същата година се приема нов Закон за депозиране на печатни и литографни произведения, в които екземплярите се увеличават от 2 на 10 и се разпределят между народните библиотеки в София, Пловдив, Велико Търново и Университетската библиотека, а през 1924 г. се добавя и Шуменската народна библиотека. По този начин държавата последователно осъществява своята политика за развитие на библиотечно обслужване в цялата страна. В периода 1953–1959 г. се създават окръжните библиотеки като опорни центрове на териториалната библиотечна мрежа. Паралелно с тях по места функционират и големи читалищни библиотеки, първите от които се зараждат в средата на XIX век. Във всички тези библиотеки и до днес се съхраняват колекции от ръкописни книги и фрагменти, старопечатни, редки и ценни издания, възрожденска периодика, архивни и други документи. Те са придобити чрез дарения на родолюбиви българи – известни учени и интелектуалци, писатели и изддателници. Поколения библиотекари и библиографи полагат усилия за тяхното издирване, библиографско описване, изследване и съхраняване.

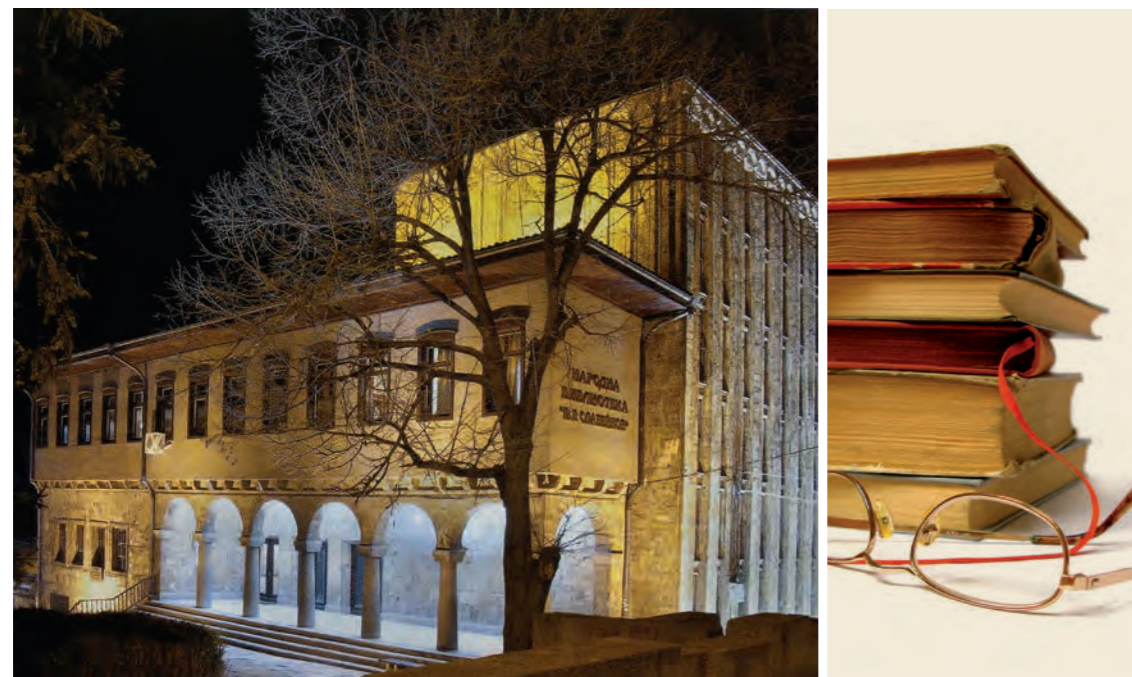
Българската археографска комисия, действала в миналото към Националната библиотека и събирала сведения за ръкописното наследство, е установила, че в около 100 библиотеки се съхраняват 8000 екземпляра ръкописни книги от X до XIX век. Различни източници сочат, че библиотеките притежават около 189 000 тома старопечатни, редки и ценни книги на различни езици и над 3 млн. архивни документи от периода на Средновековието, на османското владичество и на Възраждането.

Днес фондовете на библиотеките са фатално застрашени от влиянието на времето. Киселинното съдържание на хартията, върху която са създадени повечето библиотечни материали през втората половина на XIX и XX век, ги прави нетрайни

Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

¹ Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки. – В: Съюз на библиотечните и информационните работници. Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи 1878–1998 година. София, 1998, с. 86.

Регионална библиотека „П.Р. Славейков“– Велико Търново

и заплашва целостта на голяма част от колекциите им с унищожение. Необходимо е предприемането на спешни мерки за реставриране, консервиране и дигитализиране на съществуващите документи с цел запазване на оригиналите и осигуряване на достъп до тях за широк кръг ползватели. За тази цел през 2011 г. Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА) проведе национално проучване за състоянието на ценните библиотечни колекции, които са част от книжовното наследство в България. Въз основа на идентифицираните нужди ББИА предлага настоящия проект за **Национална стратегия и програма за опазване на книжовното наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него.**

Инициативата е част от проекта „Напредък и устойчиво развитие на библиотечния сектор в България“, подкрепен от Фондация „Америка за България“

Изпълнили ролята си на хранители на националната книжнина и твърдина на българщината, библиотеките се ползват с доверието на българите и са станали символ на културата, натрупаното знание и духовна мъдрост. Наша обща национална отговорност е традицията да бъде спазена и паметта на нацията да бъде съхранена за бъдещите поколения.

МИСИЯТА НА БИБЛИОТЕКИТЕ

Библиотеките са организации, създадени, подкрепяни и финансирани от обществото, за да задоволяват негови основни духовни и интелектуални потребности. Те предоставят знание, информация, култура и възможности за образование, събират, съхраняват, обработват, организират и предлагат за ползване печатни издания и други материали. В историческото си развитие отделни видове библиотеки – националната, академичните и обществените – се утвърждават като хранилища на националната книжнина.

Библиотеките са най-демократичните институции, достъпни за всички граждани, независимо от тяхната националност, възраст, пол, религия или раса, специални потребности, икономически или трудов статус и образователно равнище. За да изпълняват своята мисия, библиотеките се нуждаят от постоянната подкрепа на държавата – финансова, стратегическа и политическа.

ОБЕКТИ НА КНИЖОВНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Законът за културното наследство определя 18 категории културно наследство, между които са „документално наследство“ и „книжовни и литературни ценности“. Именно тези две категории са обект на съхранение в библиотеките. В практиката на библиотечния сектор се използва обобщаващият термин „книжовно културно наследство“.

В рамките на тези две категории могат да се конкретизират следните обекти, съхранявани в българските библиотеки:

- **ръкописни книги и фрагменти до края на XIX век;**

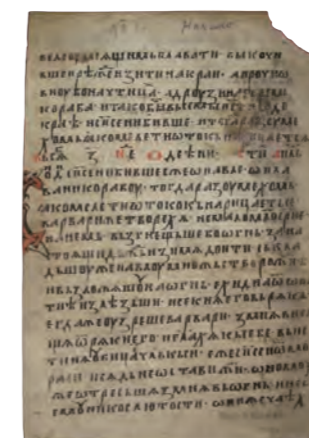
Попунчев сборник, 1796 г., Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методиј“

Октоих, втора половина на XVII в. Свещов, Читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“

Кюстендилски палимпсест, края на XII – началото на XIII в. Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив

Изборен апостол, началото на XIII в. Общинска библиотека „Искра“ – Казанлък

- **старопечатни книги (обхващат църковно-славянски от XV до XIX век, български от периода на Възраждането (1806 – 1878) и други монографични издания, отпечатани преди 1800 г.);**

История на Тракийските царе от Феликс Кар. Отпечатана в Париж, 1872.

Неофит Рилски. Българска граматика, 1836. Университетска библиотека «Св. Климент Охридски»

ОПАЗВАНЕ НА КНИЖОВНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ

- **продължаващи издания от периода 1844 – 1878 (възрожденски вестници и списания);**

Първото българско списание „Любославие“, 1844. Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Вестник Свобода. Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

- **продължаващи издания от периода 1878 – 1944;**

Списание „Хиперион“. Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Вестник „Македония“. Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

- **архивни материали, снимки, портрети и пощенски картички (ценни за културната и историческата памет на нацията);**

Български студенти в Москва, 25 май, 1861. Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив

Възстановяване на българското Царство 09 Септември 1908 г. Регионална библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново

- **архив на българската книжнина (колекция, съхранявана по смисъла на Закона за задължително депозирание на печатни и други видове документи);**
- **чуждестранни редки и ценни книги, които са от значение за българската история и култура.**

Първата програма за опазване на библиотечните фондове в България е изработена през 1997 г. от ББИА (тогава Съюз на библиотечните и информационните работници – СБИР). Публикуваната тогава национална програма, подкрепена от Фондация „Отворено общество“, заключава следното:

- Условието за съхранение на библиотечни и архивни фондове в българските библиотеки не отговарят на съществуващите международни стандарти.
- Броят на библиотеките в България, разположени в подходящи за целта сгради, е малък.
- Не се спазват температурно-влажностният, светлинен и хигиенен режим на съхранение, което води до ускоряване на процесите на естествено стареене на хартията, до инициализиране на микробиологично увреждане, до протичане на физико-химически разрушителни процеси.
- Библиотечните материали често се подреждат неправилно поради ограничената площ. Архивните материали се разполагат в папки и кутии с повишена киселинност, което ускорява процесите на стареене на тези документи.
- Библиотечните служители не са запознати с проблемите на съхранението, в това число с необходимостта от създаване на план за действие при бедствени ситуации, с необходимостта от ежегоден контрол на физическото състояние на фондовете.

Националната програма за опазване на библиотечните фондове от 1997 г. включва следните основни дейности:

1. Наблюдение и изследване на състоянието на библиотечните фондове.
2. Планиране на дейностите в обичайни и екстремни условия.
3. Реставрация и консервация на значими паметници – подбор и опазване.
4. Прехвърляне на части от книжовно-документалното наследство върху нови и нетрадиционни носители на информация.
5. Библиографски контрол и осигуряване на достъп до библиотечните фондове.
6. Образователна и квалификационна дейност.

Тогава се предвижда Националната програма да се управлява от Министерството на културата чрез национална комисия по опазване на библиотечните фондове. Предвижда се също към тази комисия да функционират експертни екипи, съответни на шестте дейности, които да координират библиотеките. Финансиране се очаква от държавата, местната власт и неправителствени организации. Поради недостатъчната заинтересованост на държавните органи и липсата на стратегия за развитие на културното наследство по онова време, не са предприети действия за изпълнение на програмата.

Опазването и популяризирането на културното наследство е приоритет в културната политика на Европейския съюз. В същото време у нас се идентифицират множество нерешени проблеми в тази сфера.

През 2011 г. ББИА, най-активно действащата професионална организация на българските библиотеки и специалисти в областта на библиотечното и информационното дело, предприе специализирано проучване на проблемите на опазването на книжовното наследство в българските библиотеки.

Това второ изследване обхваща двойно повече анкетираните библиотеки – 81. Изследваните проблеми са също повече – взимат се под внимание библиографският контрол, изграждането на електронни каталози, дигитализацията и финансирането на комплекса от дейности по опазване и съхранение на книжовното културно наследство и осигуряване на достъп до него.

Проучването показва, че 78 библиотеки от 81 анкетираните притежават книжовно културно наследство. Обемът и локализацията по видове документи са както следва:

Вид материали	Обем в заглавия (повтарящи се)	Налични в (брой библиотеки)
1. Ръкописни книги	7 952 ²	24
2. Старопечатни книги <i>От тях:</i> български възрожденски църковно-славянски други (отпечатани преди 1806 г.)	36 468 24 287 3 288 7 761	68
3. Продължаващи издания 1844-1878 <i>От тях:</i> списания вестници	723 388 335	40
4. Продължаващи издания 1878 – 1944 <i>От тях:</i> списания вестници	25 128 15 854 8 972	54
5. Архивни документи, снимки, портрети и пощенски картички <i>От тях:</i> архивни документи портрети и снимки, картички	3 229 391 3 145 708 83 583	23 14 21
6. Други ценни колекции (книги с автографи, лични колекции на общественици и др.)	114 191	29

Основни изводи

- Обемът на документите, принадлежащи към книжовното наследство, позволява по-добре да се организира тяхното съхранение, опазване и дигитализиране. Изследването показва, че в по-голямата си част книжовното наследство е концентрирано в софийските и няколко регионални библиотеки (90% от ръкописните книги например са в София). Продължаващите издания с краеведска тематика са концентрирани в регионалните библиотеки.

² Не включва библиотеките на Рилския, Бачковския и Троянския манастир.

- 89% от библиотеките не са в състояние да развиват колекциите си с книжовни ценности поради липса на финансови средства.
- Опазването на оригиналите на книжовното културно наследство на България е сериозно застрашено, поради факта, че условията за съхранение, профилактика, консервация и реставрация не отговарят на съвременните изисквания, норми и стандарти. Средствата от бюджетната субсидия са крайно недостатъчни, а 87,8% от библиотеките нямат собствен бюджет за тези дейности.
- Налична е библиографска информация за документите, но тя е разпръсната в различни каталози и източници.
- Дигитализирането с цел опазване и достъп се осъществява в доста скромни обеми в сравнение с държавите членки на Европейския съюз. Едва една четвърт от анкетираните библиотеки дигитализират документи от книжовното наследство и само 5,54% от цялото книжовно наследство е вече дигитализирано.
- Не е създаден национален регистър на дигитализираните обекти.
- Не се осъществява централизирана координация на национално ниво на дигитализационните процеси. Отсъстват национално съгласувани стандарти за съхранение и достъп до книжовното наследство и до неговите дигитални копия. Не са разпределени ангажиментите между библиотеките, държавата и частния сектор.
- Дигитализацията се извършва предимно с финансиране по проекти. Няма национални програми, предназначени за дигитализация на книжовното наследство.

В действащите национални стратегии и програми не присъстват проблемите, свързани с опазване на книжовното наследство и осигуряване на безпрепятствен достъп до него. В последния вариант на новата Национална стратегия за развитие на културата библиотеките и техните проблеми, свързани с опазването на културното книжовно наследство вече са отразени адекватно.

Професионалната общност отчита, че понастоящем библиотеките не могат да изпълняват своята основна мисия: да събират, съхраняват, опазват и предоставят документи, представляващи обекти на българското книжовно наследство.

ВОДЕЩИ ПРИНЦИПИ

ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА И ПРОГРАМАТА

Ръководното начало, което може да гарантира здрава основа за практическото изпълнение на настоящата национална стратегия и програма, се базира на три основни изисквания.

1. Осигуряване на **устойчивост** чрез:

- спазване на стандартите за съхранение на архивни и библиотечни документи и създаване на система за профилактика, традиционна реставрация и консервация на обектите и тяхното съхраняване след извършване на консервацията;
- дигитализиране на обектите на книжовното културно наследство, гарантиране на трайно съхраняване на дигиталните обекти и създаване на условия за миграция към нови формати и носители;
- повишаване на квалификацията на човешкия ресурс;
- развитие на културната и научната инфраструктура.

2. **Достъпност** до книжовното културно наследство:

- изграждане на правна, технологична и професионална база, която да създаде условия библиотеките да играят основна роля в събирането, съхраняването и предоставянето на широк достъп до всички видове печатни и дигитализирани материали;

- достъпът до отделни видове библиотечни документи, принадлежащи към книжовното наследство, е регламентиран със закони и вътрешни нормативни актове;
- основният достъп до документите е безплатен, както и достъпът до дигитални копия за образователни и научни цели; дигиталните копия, предназначени за публикуване и други комерсиални цели, могат да бъдат предоставяни срещу заплащане.

3. Централизация, децентрализация и деконцентрация на дейността

Традиционното опазване и консервационните дейности се извършват в отделните библиотеки.

Дейността по реставрация не може да се извършва децентрализирано поради:

- недостиг на скъпоструваща техника и консумативи;
- недостиг на висококвалифицирани специалисти;
- съсредоточаване на значителна част от книжовното културно в неголям брой библиотеки в няколко селища.

Децентрализацията и деконцентрацията по отношение на книжовното наследство могат да се изразяват в:

- алтернативни източници на финансиране;
- използване на спонсорства и гарения за придобиване или реставрация на ценни заглавия;
- използване на публично-частни партньорства за дигитализиране на основните обекти на книжовното наследство;
- разработка на национални, регионални и международни проекти;
- развитие на нови партньорства.

СТРАТЕГИЧЕСКИ И ОПЕРАТИВНИ ЦЕЛИ И ДЕЙНОСТИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕТО ИМ

Настоящата стратегия се отнася до всички видове библиотеки, които притежават материали, принадлежащи към книжовното културно наследство.

Стратегическа цел 1. Съхраняване на националната памет

Днес, когато твърде често се говори и пише за национална, европейска и културна идентичност, е особено важно да познаваме нашето минало, за да можем да имаме визия за европейското си бъдеще. За младите хора, които все по-рядко влизат в библиотеките, е важно да знаят, че тези институции съхраняват свидетелства за нашата история и култура и предоставят достоверен, лесен и бърз достъп до тях. При осъществяване на патриотичното възпитание е необходимо да бъдат подпомогнати усилията на родителите, образователната система и цялото общество.

Безпроблемният достъп до книжовното ни наследство ще подпомогне научните изследвания на специалистите от цял свят. Дигитализирането му ще стимулира обединяването на многогодишните усилия за разкриване на исторически неясноти в българската история.

Оперативна цел 1.1. Идентификация на книжовното културно наследство

Идентифицирането на книжовното културно наследство е важно от гледна точка на неговото пълно представяне. Досега са правени отделни опити чрез издаването на описи и съвместни издания, но за съжаление това наследство е разпръснато в много библиотеки, в които липсва квалифициран персонал за неговото разпознаване и каталогизиране.

Последното проучване на ББИА от 2011 г. показва, че регистрацията и каталогизирането на документите, принадлежащи към културното наследство, не са пълни.

Вид документи	Библиотеки с регистрация на 1-во ниво (опис или инвентарна книга)	% библиотеки, които са каталогизирали документите	Брой библиотеки, осигуряващи онлайн достъп до каталожните записи на документите	% библиотеки, на които предстои да каталогизират документите	% некаталогизирани спрямо каталогизираните
Ръкописни книги	100%	40%	3%	60%	17.2%
Старопечатни книги	94%	57%	21%	43%	16.5%
Продължавачи издания 1844-1878	100%	72%	12%	28%	25.7%
Продължавачи издания 1878-1944	94%	83%	14%	17%	2%
Архивни документи, портрети, снимки	65%	20%	2%	80%	3.9%

Архивът на българската книжнина не е предмет на проучването в библиотеките, тъй като неговите параметри са известни. Макар че продължаващите издания от периода 1878 – 1944 не спадат към книжовното наследство, те са включени в изследването поради повишения интерес и нуждата да се опазят трайно.

Идентификация на книжовното наследство предполага:

- да се създаде списък на ръкописните книги от X до XIX век; към него може да бъде изработена „карта“ на географското разположение на тези паметници;
- да се подготви списък на значими за историята и културата ни паметници, които са най-застрашени, с цел приоритетна реставрация, консервация и дигитализация за трайното им съхранение;
- да се каталогизират различните видове библиотечни документи и да се създадат сводни каталози;
- да се подават сведения за посочените по-голу регистри на UNESCO.

Според програмите на UNESCO България задължително трябва да поддържа няколко регистра: генерален регистър на UNESCO „Паметта на света“ – български паметници със световно значение, които на всеки две години могат и трябва да бъдат предлагани от специално съставена за целта национална комисия; национален регистър, който обхваща определени обекти на книжовното наследство; регистър на паметниците в дадено населено място, които може да бъде поддържан от регионалните библиотеки, притежаващи библиотечни документи и архиви с местно значение.

Освен това е необходимо да бъдат инициирани и подкрепени научните изследвания върху книжовното наследство (за определени паметници, епохи и школи), което ще бъде ценен принос в развитието на българистиката, палеографията и книгознанието,

историческите и културологичните изследвания, медиевистиката, езикознанието и архивистиката. В резултат на научните изследвания съдържанието на писмените паметници става достъпно за широката публика и може да се използва в образователния процес и патриотичното възпитание.

Всички дейности по издирване, изследване и регистриране на книжовното наследство в библиотеките, вкл. в тези към Българската православна църква и към институции на други вероизповедания, трябва да се извършват кооперирано, с помощта на координиращ екип или комисия на национално равнище. В компетенциите на тази комисия трябва да влиза и изготвянето на предложения за допълване на съществуващите документи (липсващи страници, невъзстановими щети върху документите и т.н.), комплектуване и развитие на съществуващите колекции.

Оперативна цел 1.2. Развитие на уникалните колекции

Българските библиотеки галеч не притежават всички писмени паметници от нашите земи. На книжния пазар се предлагат ценни издания, но както сочи проучването на ББИА, 89% от анкетираните библиотеки нямат бюджет за закупуване на образци на книжовното наследство. Развитието на уникалните библиотечни колекции е от важен обществен интерес. Библиотеките имат капацитет да ги описват научно, да ги съхраняват и да предоставят неограничен достъп до тях на всички граждани. За развитието на уникалните библиотечни фондове е необходимо системно попълване, обогатяване и разширяване на колекциите от ръкописни, старопечатни, редки и ценни издания с цел предоставяне за обществено ползване и популяризиране, както и стимулиране на научните изследвания.

Оперативна цел 1.3. Осигуряване на условия и системи за физическото съхранение и опазване на оригиналите

Последното проучване на ББИА констатира, че опазването на обектите на книжовното културно наследство на България е сериозно застрашено. По-голямата част от библиотеките са разположени в сгради, които не са специално проектирани за целта; в 70% от тези институции не се поддържа необходимият светлинен режим; в 81% от тях не се извършва мониторинг на температурата и влажността; 50% имат пожароизвестителна система, а само 26,3% твърдят, че тяхната пожароизвестителна система отговаря на съвременните изисквания; в 58% от библиотеките не се използват професионални системи за поддържане на чистота.

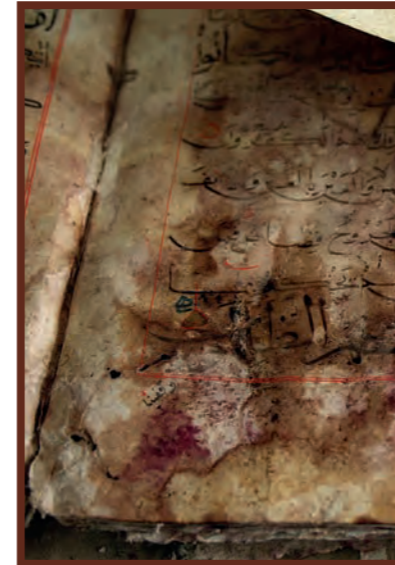
В България е утвърден международният стандарт *БДС ISO 11799:2008 Информация и документация. Изисквания за съхраняване на архивни и библиотечни документи*. Сегашното състояние на българските библиотеки категорично не отговаря на тези изисквания. Наложително е да се създадат условия и да се осигури необходимото дългосрочно, а не инцидентно финансиране, за да има възможност за изпълнение на заложените в този стандарт изисквания за съхраняване на библиотечни документи.

Една от препоръките в горепосочения стандарт е всяка библиотека да разполага с план за действие при бедствени ситуации. Тъй като у нас се подценява системната продължаваща квалификация, е необходимо да се въведе обучение на ръководния персонал на библиотеките по оценка на риска и да се разработи план за действие при бедствени ситуации.

Физическото опазване чрез реставрация на повредени документи изисква да се увеличи капацитетът за работа на *Лабораторията за реставрация и консервация* в Националната библиотека, за да може безпрепятствено да се реставрират документи, принадлежащи към книжовно културно наследство.

Лабораторията за реставрация и консервация в Националната библиотека ▶

Прегу реставрация

След реставрация

Оперативна цел 1.4. Подобряване на условията за съхранение на Архива на българската книжнина

Друг национален проблем е трайното опазване на *Архива на българската книжнина*. Това е колекция от всяко издание, публикувано в България и депозирано в Националната библиотека по силата на Закона за задължителното депозирание на печатни и други произведения. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ от години изпитва сериозни затруднения с намирането на достатъчно и подходящи помещения за неговото поддръжане и съхранение. Проблемът може да се реши с преобразуване на стари сгради или построяване на нови модерни книгохранилища, както беше направено за далеч по-малко ценни архиви в България.

Подобряването на условията за съхранение на Архива на българската книжнина ще доведе и до възможността да бъдат направени много библиографски издирвания, да бъдат изследвани много процеси на българското книгоиздаване и печат.

Стратегическа цел 2. Устойчиво развитие на опазването и съхраняването на книжовното наследство и осигуряването на достъп до него

ББИА направи анализ на развитието на дейностите по опазване и съхранение на състоянието на книжовното наследство през периода между първото и второто проучване (1997–2011 г). Епизодичните резултати и положителното развитие са постигнати благодарение на проектно финансиране, което, поради временния си характер, не гарантира стабилност, мащабност и координация на национално равнище. Това още веднъж подчертава необходимостта от национална стратегия, осигуряваща условия за устойчиво развитие на процесите по опазване на книжовното културно наследство чрез механизми за управление, система за контрол и мониторинг и добра законодателна база.

Оперативна цел 2.1. Създаване на механизми за управление на Програмата за опазване и съхранение на книжовното наследство и осигуряване на достъп до него

Чл. 48. т. 4 от Закона за обществените библиотеки гласи, че Националният съвет по библиотечно дело „предлага мерки за опазване и достъп до националното книжовно и литературно културно наследство“. В изпълнение на закона Националният съвет би следвало да приеме програма, която да предписва, координира, управлява и подпомага дейностите на библиотеките по опазване, съхранение и популяризиране на книжовното наследство и осигуряване на достъп до него.

За да действа централно администриране и ефективна координация, е необходимо назначаването на щатен експерт към Министерството на културата със съответните компетенции. Управлението на програмата включва и осигуряване на експертна и консултантска помощ за библиотеките, отговорни да опазват книжовното наследство.

Оперативна цел 2.2. Усъвършенстване на действащото законодателство в областта на културното наследство (Закон за културното наследство, Закон за меценатството и Закон за авторското право и сродните му права)

Анализът на съвременното законодателство в областта на културното наследство показва, че библиотеките не са достатъчно добре представени като национално отговорни институти за книжовното наследство или ако присъстват, то в някои случаи законите не се изпълняват, а в други – съществува неяснота за начина на прилагането им.

Поради тези причини е наложително да се приемат допълнения и изменения в Закона за културното наследство, които включват:

- прецизиране на видовете книжовно културно наследство като част от движимото културно наследство;
- установяване на режим на ползване и експониране на документите;
- възстановяване на дейността на Българската археографска комисия.

Осигуряването на достъп и възпроизвеждането на документи от книжовното културно наследство за нуждите на потребителите е тясно свързано с авторските права. За да могат библиотеките свободно да се възползват от изключенията и ограниченията на авторското право, те се нуждаят от специално разработени насоки за приложение в библиотеките на Закона за авторското право и сродните му права. Самият закон има нужда от допълнение, което да определя отговорностите при публикуването на дигитални документи в уебпортали.

За да могат дигитализираните копия на обекти на книжовното наследство да се използват от потребителите не само с образователна и некоммерсиална цел, е нужно да се регламентират общоприети принципи за въвеждане на тарифи и такси за използване в други случаи.

Оперативна цел 2.3. Доработка на поднормативната база към Закона за обществените библиотеки

Законът за обществените библиотеки е приет през 2009 г. Поднормативната база към него, с изключение на утвърдения вече Правилник за дейността на Националната библиотека, все още не е изработена. Спешно трябва да се приеме Стандарт за библиотечно-информационното обслужване и да се утвърди нова, актуална Наредба за запазване на библиотечните фондове.

Успоредно с това предстои изработване на инструктивни материали и вътрешни нормативни актове на отделните библиотеки, свързани с опазването, съхранението и достъпа до книжовното наследство.

Успешното планиране, управление и осъществяване на национална програма за културното наследство са немислими без анализ на статистически данни за дейността на библиотеките. Положителен е фактът, че Българският институт за стандартизация утвърди международния стандарт *БДС ISO 2789:2011 Информация и документация. Международна библиотечна статистика*. Неотложна задача пред библиотечния сектор стои и приемането на национални показатели за отчитане на дейностите по опазване и достъп до книжовното наследство. Като част от европейското семейство, България отчита пред Европейската комисия степента на достъп на своите граждани до културното наследство. Оценката на този достъп е невъзможна без въвеждане на нови показатели за количеството и качеството на работа в националната и отрасловата библиотечна статистика (брой виртуални посещения, брой използвани дигитални обекти, електронна доставка на документи и др.).

Стратегическа цел 3. Дигитализиране на книжовното наследство

Четириевангелие, 1658 г., Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ ▶

Славянски ръкописи

Колекцията от славянски ръкописи е най-голямата в България и съдържа около 1500 ръкописи и фрагменти, датирани от XI до XIX в. Обет на дигитализиране са преди всичко икони паметници, за чието опазване електронният достъп е особено подходящо средство, фрагментите с оглед издирването на други части от същите ръкописи, както и ръкописите, към които има постоянен изследователски интерес. Сред по-важните дигитализирани ръкописи са Единският апостол от XI в., Добрейшовото евангелие от XII в., Бачишкото евангелие от XII в., Пирдолинският апостол от XIII в., Скопският манаей от XIII в.

Българският XIV век / The Bulgarian Fourteenth Century

Документите в този кабинет са предоставени в рамките на Проект БГООНЕ "Дигитализиране и запазване на писменото наследство на България"

Четринадесетото столетие илюстрира най-добре високите постижения на българската писмена култура от Средновековието. Не случайно то е известно като вторият "Златен век" на българската книжнина. В тази колекция са събрани ръкописи, които илюстрират тази констатация и показват различните "лица" на българската ръкописна книга.

Част от дигиталните колекции на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ ▲

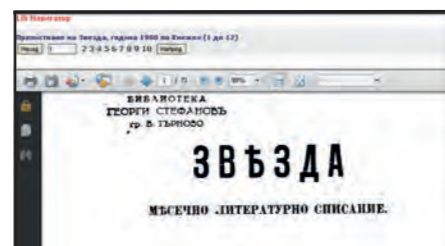
Липсва национална политика за дигитализация на културното наследство – в частност на книжовното – и поради това липсва и обща представа за точното количество на дигитализираните обекти в българските библиотеки. Според националното проучване на ББИА през 2011 г. 19 библиотеки извършват процеси на дигитализация и досега е дигитализирано само 5,54% от книжовното наследство. В Националната библиотека са дигитализирани най-голям брой документи от ръкописно-документалните колекции, съхранявани под формата на над 270 000 файла. В Еуропа вече са представени повече от 70 славянски ръкописа и предстои включването на 190 сигжила от ориенталската колекция, с което ще се осигури достъп до над 51 000 файла.

Дигитална колекция на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна

Регионалната библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна е българският агрегатор за ЕуропаLocal и представя към момента над 22 000 пощенски картички, портрети, снимки и материали от собствените си колекции и колекциите на Регионалната библиотека „Дора Габе“ в Добрич и Библиотека „Родина“ в Стара Загора. Като индикатор за включването на България в Еуропа е посочен обем от 267 000 обекта, които трябва да бъдат публикувани до 2015 г. Засега България е твърде далеч от този обем.

Дигитализирането на уникални книжовни паметници предоставя възможност и за по-активното им популяризиране чрез виртуални изложби и дигитални издания на мобилен носител (предимно за образователни цели).

Дигитализирани периодични издания по проект „Регина ПИ“ ▶

В „Заключения на Съвета на Европейския съюз относно дигитализацията и онлайн достъпността на културните материали и дългосрочното опазване“ от 10-11 май 2012 г. се приканват държавите членки на ЕС да консолидират до края на 2012 г. своите стратегии и очаквани резултати за дигитализация на културни материали, да поддържат или, където е приложимо, да увеличат приоритетите за дигитализация; да засилят мониторинга на дигитализацията за създаване на регистри на дигитализираните обекти на национално равнище и да допринесат за създаване на регистри на европейско равнище; да консолидират организацията на дигитализацията и осигуряването на финансирането ѝ като окуражат публично-частните партньорства между културните институти и частни партньори, да оползотворят структурните фондове на ЕС, ако е приложимо, за съфинансиране на дигитализационни дейности и др.³

В съгласие с тези препоръки са и предлаганите оперативни цели и дейности в настоящия документ.

Оперативна цел 3.1. Създаване на дигитално съдържание

Фактът, че досега само 5,54% от наличното книжовно наследство в библиотеките е дигитализирано, показва следното:

- В огромната си част книжовното наследство не се съхранява в дигитален формат и не е достъпно в такъв вид за гражданите, въпреки възможностите на новите технологии. За да могат библиотеките успешно да се справят с отговорността да опазват книжовното наследство и да изпълнят препоръката на Европейската комисия за количествения дял на България в Еуропа, е необходимо да се приеме система от мерки за ускоряване на дигитализирането.
- Трябва да се приемат национално съгласувани критерии, на базата на които да се изработи и утвърди национален списък с приоритетните обекти за дигитализация. Въз основа на списъка да се изготви координиран план за работа на библиотеките, в съответствие с който да се извършват всички дейности по съхранението на книжовното наследство.
- Библиотеките, които дигитализират писмени паметници, трябва да участват в бъдещия национален регистър на дигитализирани обекти на културното наследство, който ще включва информация за дигитализираните обекти на музеи, архиви и библиотеки.

Основен проблем на библиотеките, които дигитализират фондовете си, е липсата на национално приети стандарти, които да осигуряват трайно съхранение и описание на дигиталните обекти, съвместимост на използваните национални и международни формати, многоаспектно търсене и извличане на информация за потребителите. Това налага изработването на инструктивни материали за адаптиране на международно признати чуждестранни стандарти за дигитализация на културно наследство.

Ускоряване на процеса може да се постигне чрез инициране на съвместни проекти за кооперирана дигитализация на национално и регионално равнище. Възможно е също застрашени обекти на книжовното наследство да бъдат предоставяни за дигитализиране от външни институции и фирми срещу заплащане.

Оперативна цел 3.2. Трайно архивиране на дигиталните обекти

Дигиталните копия, създадени днес, могат да бъдат непригодни за използване след няколко години, поради бързото развитие на технологиите и измененията в наложените се стандарти. Необходимо е предварително да бъдат обмислени мерки за дълготрайно съхранение и архивиране, които да са съобразени с най-съвременните световни стандарти и практики и които да осигурят миграция върху бъдещи носители и други стандарти. Предвижда се създаване на устойчиви условия за споделяне на ресурси за дигитализирането и трайното съхраняване на дигиталните обекти. Наложително е да се изработят инструктивни ръководства, чрез спазването на които да се гарантира надеждно архивиране на дигиталните обекти, както и да се предвиди закупуването на съвършено оборудване, подходящо за големите обеми на архивните дигитални копия.

³ Council conclusions on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/130120.pdf

Оперативна цел 3.3. Международно представяне

В съвременното глобализирано общество книжовното наследство, обгрижвано от библиотеките, не може да остане затворено в границите на държавата. Библиотеките имат мисията да го разпространяват в България, Европа и целия свят, възползвайки се от възможностите на технологиите на XXI век. С осъбнните си бюджети и изолирани усилия понастоящем те не са в състояние да изпълняват тази си мисия в необходимия мащаб и качество. Нужна им е държавна подкрепа за участие в световни и европейски дигитални библиотеки и уебпортали (Europeana, The European Library, World Digital Library и др.). Убедителното и успешно представяне на книжовното ни наследство в такива проекти изисква да се предвиди кои библиотеки ще имат достатъчен капацитет, за да станат национални агрегатори на данни. Това ще спомогне да се изпълнят заявените количествени показатели за представяне на България в Europeana.

Друга дейност за постигане на тази стратегическа цел е осигуряване на възможност библиотеките да участват в подготовката и представянето на международни традиционни и виртуални изложби, някои от които са част от международната програма на Министерството на културата.

Библиотека „Родина“ – Стара Загора

Регионална библиотека „Дора Габе“ – Добрич

Стратегическа цел 4. Изграждане на електронна инфраструктура

Нарасналите нужди на съвременните потребители от лесен достъп до широк спектър от информация налагат на библиотеките нелеката задача да предоставят подробна и пълна библиографска и пълнотекстова информация за своите колекции в онлайн режим.

Оперативна цел 4.1. Пълно библиографско описание и контрол в електронните каталози на документите, принадлежащи към книжовното наследство

Част от обектите на книжовното наследство все още не са включени в библиотечните каталози. Това налага да се каталогизират в ускорени срокове всички документи, принадлежащи към книжовното наследство, като:

- се създават условия за каталогизирането им и в библиотеките, които нямат необходимия капацитет за това.
- се каталогизират централизирано в големите библиотеки.

Изключително важно е всички славянски и чуждоезични ръкописи, съхранявани в България, да бъдат отразени в електронните библиотечни каталози. По този начин ще се очертае картината на книжовния живот по нашите земи и ще се предотврати „изчезването“ на ръкописни паметници.

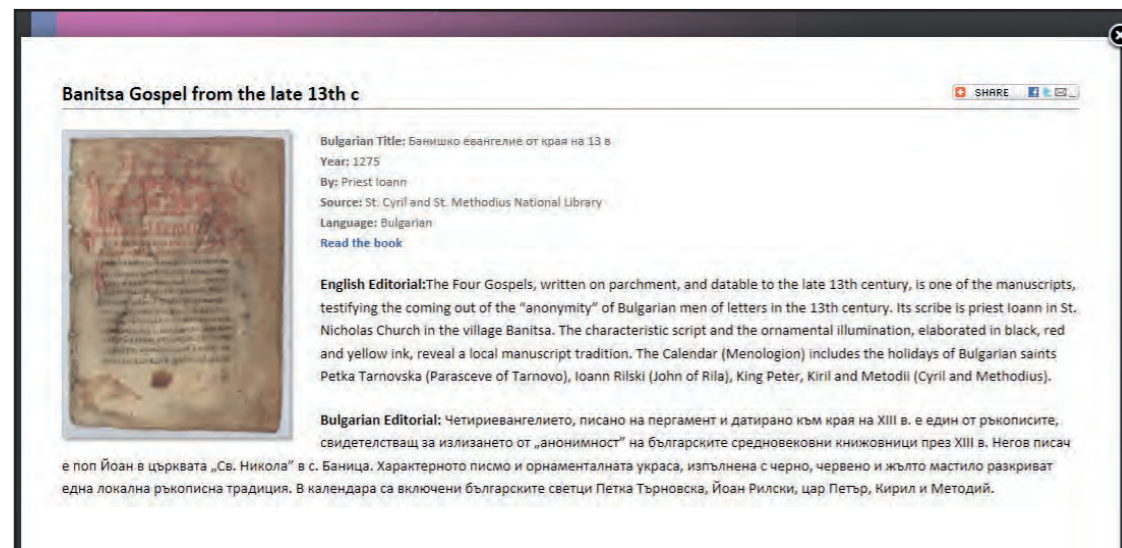
Оперативна цел 4.2. Създаване на уебпортал „Българска дигитална библиотека“

Съвременният изследовател, студент, ученик или обикновен читател трудно може да прецени в сайта на коя конкретна библиотека да търси необходимия му книжовен паметник, а модерните технологии позволяват наследството, „скрито“ в хранилищата на многобройните библиотеки, да бъде ползвано от един общ потребителски портал. Време е той да бъде създаден.

Най-удобното решение е да се изгради единен уебпортал, който изисква сериозен ресурс, но в дългосрочен аспект не само ще улеснява потребителите, но и ще спестява средства на библиотеките. За изпълнението на тази цел трябва да се започне със създаване на организационна структура за изграждането и поддържането на уебпортала, след което да се осигури подходящ софтуер за търсене в базите данни на библиотеките, дигитализиращи книжовно наследство.

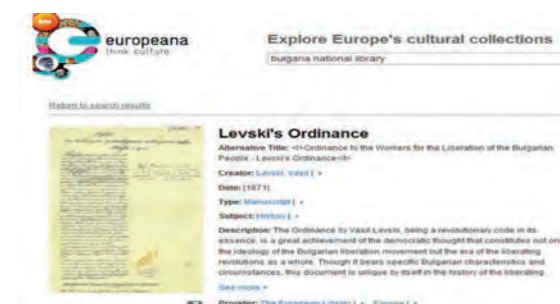
Стратегическа цел 5. Библиотеките – активни участници в образователния процес, културния туризъм и информационния пазар

С въвеждането на информационните технологии в училищата става възможно широкото използване на дигиталните ресурси на българското книжовно наследство в помощ на обучението по история, литература, география и други учебни предмети. Дигитализирането на уникалните колекции помага изключително много за осъществяването на изследователски и научни проекти.

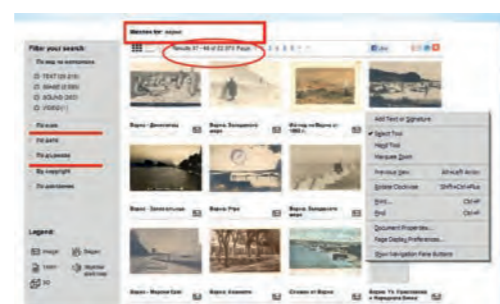

Банишкото евангелие от Националната библиотека, представено в европейската виртуална колекция ReadingEurope

Български библиотеки в Europeana

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методиј“

Регионална библиотека „Пенно Славейков“ – Варна

Чрез доброто опазване, съхранение (консервиране и реставриране) и дигитализиране на книжовното наследство се създава уникално културно съдържание както за самите изследователи, творци и културни дейатели, така и за изключително голямата аудитория от четящи граждани. Популяризират се българските писмени културни паметници, свързани с определени исторически места, явяващи се и туристически обекти. Услугите в библиотеките, свързани с разпространението на книжовното наследство, са предпоставки за участието ни в европейския информационен бизнес и за използването на данни в общественния сектор при гарантирането на по-добра законодателна защита на авторите. Резултатите от научните изследвания трябва да се издават, обнародват и по-ефективно да се използват в учебния процес.

Оперативна цел 5.1. Участие на библиотеките в процеса на формалното и неформалното образование и патриотичното възпитание

По своята същност библиотеките винаги са били част от образователния процес. Приносът им днес може да бъде още по-значителен, видим и резултатен, ако книжовните ценности се възпроизвеждат и разпространяват в електронна форма, за да се използват нагледно в преподаването. По този начин библиотеките ще бъдат много по-отзивчиви към потребностите и навиците на съвременните учащи се и ще се утвърдят като фактор за осъвременяване на образованието.

За тази цел е необходимо да се предприеме целево създаване на дигитални продукти за нуждите на образованието. Предпоставка за успеха на такова начинание е създаването на трайни партньорства с образователни институции.

Оперативна цел 5.2. Включване на библиотеките в инфраструктурни проекти за културен туризъм

Културният туризъм се гради върху богатата местна история и култура, географско своеобразие и природни забележителности. Няма по-богат източник на информация по тези теми от краеведските сборки на регионалните, общинските и читалищните библиотеки. Те съдържат неочаквани документи, чийто потенциал би могъл по-широко да се използва, за да се стимулира интересът на туристите и да се повиши качеството на културния им опит.

За да се превърнат в пълноценни участници в културния туризъм, библиотеките ще трябва да включат в дейността си създаване на постоянни и временни изложби по определени теми, рекламни брошури, виртуални разходки и фотогалерии (или по-активно да обновяват и популяризират вече съществуващите); да установят ползотворни партньорства със структурите в сферата на туризма.

За осигуряване устойчивост на процеса, библиотеките трябва да бъдат включени като субект на програмата за развитие на културния туризъм в България.

Оперативна цел 5.3. Участие на библиотеките в информационния обмен и пазар

Библиотеките, пазителки на книжовната памет, имат уникалната възможност в ерата на информационните технологии да осигурят неограничен достъп до ценни документи, недостъпни досега за широката публика. Прецизната изработка на дигитални копия върху мобилни носители (CD, DVD и др.), снабдени с богат справочен апарат и защитени от пиратско копиране, позволява тяхното разпространение не само в пределите на България, но и в чуждестранни културни центрове. Такива копия могат да станат обект на размяна с дигитални копия на книжовни паметници от други библиотеки. Информационният обмен предоставя възможност за набавяне на дигитални копия на ценни паметници, свързани с българската история и култура от всички библиотеки в света и от частни колекции. Мечтата на поколения българисти да съберат страниците от разпръснатите по цял свят български ръкописни книги

сега може да стане реалност. Колекции, които съхраняват всички дигитални копия на български редки и ценни книги, са добра база за изследователска дейност.

Стратегическа цел 6. Човешкият капитал – гарант за изпълнение на програмата

Проучванията на ББИА през 1997 и 2001 г. показаха, че само 17% от човешкия ресурс, работещ в библиотеките, е зает в процесите по опазването, съхранението и достъпа до книжовното наследство. При това библиотечните служители не са запознати с проблемите на съхранението, с необходимостта от ежегоден контрол на физическото състояние на фондовете. През последните 5 години персоналят само на 0,25 от библиотеките е участвал в обучения: от тях 8% са преминали обучение по проблемите на профилактиката, консервацията и реставрацията, 17% – по дигитализация. Няма специализирани магистърски програми по опазване и съхранение на книжовното наследство. Изучаването на тези дисциплини в бакалавърските и магистърските програми е сведено до свободнoизбираеми курсове. Те не се предлагат и в системите за продължаващо образование на библиотекари. В същото време в САЩ и Европа наред с масовата дигитализация се въвеждат изключително модерни методи за консервация на документи. За да могат отговорно да опазват националното наследство, българските библиотеки се нуждаят от базова и награвдаща подготовка на специалисти от целия спектър на дейностите по опазването и достъпа.

Оперативна цел 6.1. Създаване на необходимия брой квалифицирани специалисти по: консервация и реставрация, идентифициране на различните видове книжовни паметници, библиографиране, дигитализация и управление на тези дейности

За изпълнението на тази цел е необходимо да се създадат специализирани магистърски и докторски програми във висшите училища, както и да се насърчат стартиращите в момента програми по дигитализация.

Оперативна цел 6.2. Продължаваща квалификация на работещите в системата

Центърът за продължаващо образование на библиотекари към ББИА и други образователни институции би следвало да ориентират програмите си и към специалисти, заети с библиографско описание, проучване, реставрация (вкл. т.н. „малка реставрация“), консервация, дигитализиране и онлайн публикуване на обекти на книжовното наследство и да въведат нови курсове на тези теми. Това означава, че самите библиотеки трябва да разполагат със средства за продължаваща квалификация. За библиотеките без необходимия капацитет за идентификация и описание на писмени паметници се налага да се разработят максимално опростени схеми за описание на документите, да се организират обучителни курсове и да се предоставят консултации по места.

За да има устойчивост на вложените усилия и дългосрочен кадрови капацитет, е необходимо изграждане на ядро от ключови вискоквалифицирани специалисти, които да се обучават чрез специализации в чужбина.

ПРОГРАМА

Стратегическа цел	Оперативна цел	Дейности	Очаквани резултати	Показатели	
1. Съхраняване на националната памет	1.1. Идентификация на книжовното културно наследство	Подаване на сведения за регистрите на UNESCO.	информация за българските писмени паметници в регистрите на UNESCO	брой подадени записи	
		Създаване на списък на ръкописните книги от X до XIX век и „карта“ на географското разположение на тези паметници.	база данни на ръкописните книги в българските библиотеки	брой записи	
		Подготвяне на списък на паметници, които са най-застрашени с цел приоритетна реставрация, консервация и дигитализация за трайното им съхранение.	списък на застрашените паметници	списък	
			Пълно каталогизиране на различните видове библиотечни документи, вкл. изработване на сводни каталози.	100% каталогизиране на документите, принадлежащи към книжовното наследство	брой каталожни записи
			Извършване на научни изследвания върху книжовното наследство.	нови изследвания	брой публикации
			Координиране и коопериране на дейностите по издирване и регистриране на книжовното наследство в библиотеките, вкл. към Българската православна църква и към институции на други вероизповедания.	новооткрити и локализиранни книжовни паметници	брой обхванати библиотеки и библиотечни сбирки
		1.2. Развитие на уникалните колекции	Системно обогатяване на колекциите от ръкописни, старопечатни, редки и ценни издания с цел предоставяне за обществено ползване, популяризиране и стимулиране на научните изследвания.	новонабавени книжовни паметници в библиотеките	брой новонабавени книжовни паметници
	1.3. Осигуряване на условия за физическото съхраняване и опазване на оригиналите	Изпълнение на условията и изискванията за съхраняване на архивни и библиотечни материали според международния стандарт <i>БДС ISO 11799:2008 Информация и документация. Изисквания за съхраняване на архивни и библиотечни документи.</i>	осигурени хранилища, обзавеждане и оборудване, отговарящи на стандарта	брой ремонтирани и оборудвани библиотеки	
	1.4. Подобряване на условията за съхранение на Архива на българската книжнина	Адаптиране на съществуващи или построяване на подходящи сгради за Архива на българската книжнина.	осигурени помещения, които позволяват правилно съхранение на Архива на българската книжнина	площ – в m ²	

Стратегическа цел	Оперативна цел	Дейности	Очаквани резултати	Показатели
		Обучение по оценка на риска в библиотеките и изработване на План за действие при бедствени ситуации във всяка библиотека, съхраняваща книжовно наследство.	въведен план за действие при бедствени ситуации и обучен персонал – във всяка библиотека	брой разработени планове за действие брой обучени
		Увеличаване капацитета за работа на Лабораторията за реставрация и консервация в Националната библиотека с цел реставрация на документи от библиотеките, притежатели на книжовно културно наследство.	назначени нови щатни бройки; увеличен обем на реставрирани листове (над 35 000 годишно)	брой реставрирани листове щатни бройки
2. Устойчиво развитие на опазването и съхраняването на книжовното наследство и осигуряване на достъп до него	2.1. Създаване на механизми за управление на Програмата за опазване и достъп до книжовното наследство	Приемане на Програмата в изпълнение на чл. 48, т. 4 на Закона за обществените библиотеки и План за действие.	приета програма	програма
		Администриране на Програмата чрез осигуряване на щатна бройка на експерт в Министерството на културата.	назначен експерт	експерт
		Осигуряване на експертна и консултантска помощ чрез създаване на експертни комисии.	избрани експертни комисии	пет комисии
	2.2. Усъвършенстване на действащото законодателство в областта на културното наследство (Закон за културното наследство, Закон за меценатството и Закон за авторското право и сродните му права)	Допълнения и изменения в Закона за културното наследство (прецизиране на видовете книжовно културно наследство като част от движимото културно наследство, установяване режим на ползване и експониране на документите, които са книжовно наследство; възстановяване на дейността на Българската археографска комисия).	допълнен и изменен закон; действаща археографска комисия	брой допълнения и изменения брой консултации от Археографската комисия
		Разработване на насоки за прилагане на Закона за авторското право и сродните му права в библиотеките.	насоки	брой публикувани насоки

Стратегическа цел	Оперативна цел	Дейности	Очаквани резултати	Показатели
		Регламентиране на тарифите и таксите за използване на документи, принадлежащи към книжовното културно наследство.	тарифи	брой приети тарифи
	2.3 Доработка на поднормативната база към Закона за обществените библиотеки	Приемане на Наредба за запазване на библиотечните фондове.	наредба	приета наредба
		Приемане на Стандарт за библиотечно-информационното обслужване.	стандарт	приет стандарт
		Изработване на инструктивни материали и вътрешни нормативни актове, свързани с опазването и съхранението на книжовното наследство във всяка библиотека.	инструкция, вътрешен нормативен акт	инструкция вътрешен нормативен акт
		Изработване на система за статистическо отчитане на дейностите по опазване и достъп до книжовното наследство.	система за статистическо отчитане	утвърден брой статистически показатели
3. Дигитализиране на на книжовното наследство	3.1. Създаване на дигитално съдържание	Изработване на национално съгласувани критерии за определяне на приоритетните обекти за дигитализация.	списък с критерии	списък с критерии
		Изготвяне на координиран план на библиотеките, участващи в дигитализацията на обектите на книжовното наследство.	план	утвърден план
		Изработване на инструктивни материали за адаптиране на единни стандарти за дигитализация на културното наследство за постигане на съвместимост на национално и международно равнище.	пакет от инструктивни материали	пакет от инструктивни материали
		Предприемане на система от мерки за ускоряване на дигитализирането на книжовното наследство.	дигитализирани и архивирани обекти на книжовното наследство; изградени агрегатори	брой дигитализирани и архивирани обекти, брой агрегатори
		Участие в национален регистър на дигитализираните обекти на културното наследство.	представено книжовно наследство в регистъра на културното наследство	брой обекти в регистъра

Стратегическа цел	Оперативна цел	Дейности	Очаквани резултати	Показатели
	3.2. Трайно архивиране на дигиталните обекти	Да се създадат условия за споделяне на ресурси за дигитализирането и трайното съхраняване на дигиталните обекти.	количествено нарастване на трайно архивирани дигитализирани обекти	брой файлове в Българската дигитална библиотека брой файлове, използвани от потребителите
		Да се създадат условия за споделяне на ресурси за дигитализирането и трайното съхраняване на дигиталните обекти.	ръководства	брой публикувани ръководства
	3.3. Международно представяне	Участие в световни и европейски дигитални библиотеки и уебпортали (Europeana, TheEuropeanLibrary, WorldDigitalLibraryи др.).	българско съдържание, достъпно чрез международни дигитални библиотеки и уебпортали	брой предоставени дигитални обекти
		Определяне на библиотеките, които имат капацитет за национални агрегатори на данни за Europeana.	установени национални агрегатори	брой национални агрегатори
		Изпълнение на количествените показатели за представяне на България в Europeana	увеличен брой на предоставените дигитални обекти	брой предоставени дигитални обекти
		Участие в международни традиционни и виртуални изложби	международни изложби	брой международни изложби
4. Изграждане на електронна инфраструктура	4.1. Пълно библиографско отразяване в електронните каталози на данни за документите, принадлежащи към книжовното наследство	Каталогизиране на всички документи, принадлежащи към книжовното наследство и осигуряване на организационните предпоставки за това.	пълно библиографско покритие на документите	брой добавени записи
		Отразяване на всички славянски и чуждоезични ръкописи, съхранявани в България, в електронните каталози на библиотеките.	каталожни записи в електронен формат	брой записи в електронните библиотечни каталози в България
	4.2. Създаване на уебпортал „Българска дигитална библиотека“	Създаване на организационна структура за изграждането и поддържането на уебпортала; осигуряване на софтуер за търсене в базите данни на библиотеките, дигитализиращи книжовно наследство.	назначен персонал, наличен софтуер; механизъм за координация на библиотеките;	действащ потребителски уебпортал

Стратегическа цел	Оперативна цел	Дейности	Очаквани резултати	Показатели
5. Библиотеките – активни участници в образователния процес, културния туризъм и информационния пазар	5.1. Участие на библиотеките в процеса на формалното и неформалното образование и патриотичното възпитание	Целево създаване на дигитални продукти за нуждите на образованието.	създадени продукти за нуждите на образованието	брой създадени продукти за нуждите на образованието
		Създаване на партньорства с образователни институции.	установени партньорства	брой партньорства
	5.2. Включване на библиотеките в инфраструктурни проекти за културен туризъм	Създаване на постоянни и временни изложби по определени теми, рекламни брошури, виртуални разходки и фотогалерии.	изложби, рекламни брошури, виртуални разходки и фотогалерии	брой изложби, рекламни брошури, виртуални разходки и фотогалерии
		Установяване на партньорства с организаторите на туризма.	партньорства	брой партньорства
		Включване на библиотеките в програмата за развитие на културния туризъм в България.	включени библиотеки	брой включени библиотеки
	5.3. Участие на библиотеките в информационния обмен и пазар	Изработване на дигитални копия по заявка.	дигитални копия на книжовни паметници	брой дигитални копия за информационен обмен и пазар
		Набавяне на дигитални копия на книжовни паметници, свързани с българската история от цял свят.	дигитални копия на книжовни паметници	брой дигитални копия
6. Човешкият капитал – гарант за изпълнение на програмата	6.1. Подготовка на необходимия брой квалифицирани специалисти по: консервация и реставрация, идентифициране, библиографско описание, дигитализация и управление на тези дейности	Създаване на специализирани магистърски и докторски програми във висшите училища.	действащи програми	брой програми брой студенти брой докторанти
		Обогатяване на програмите за повишаване на квалификацията.	нови курсове	брой нови теми за курсове брой проведени курсове брой участници
	6.2. Продължаваща квалификация на работещите в системата	Създаване на ядро от висококвалифицирани специалисти чрез специализации в чужбина.	специализации в чужбина	брой програми; брой участници

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение №1 SWOT АНАЛИЗ

Външни фактори	
Положителни	Отрицателни
<ul style="list-style-type: none"> • Финансиране на библиотеките чрез държавния бюджет. • Развит пазар на книжовни културни паметници. • Програми за опазване и достъп до културното наследство. • Липса на механизми за стимулиране на алтернативните източници за финансиране на библиотеките – дарителство, спонсорство, публично-частно партньорство. • Конкурентна среда за библиотеките в дигиталната ера. • Променени потребности в глобалната информационна среда, които изискват бърз и ефективен достъп до книжовните ценности, съхранявани в библиотеките. • Квалифициран библиотечен персонал с широки възможности за реализация и извън библиотечния сектор. 	<ul style="list-style-type: none"> • Икономическата криза води до намаляването на средствата за издръжка на библиотеките. • Библиотеките не са в състояние да закупват книжовни паметници за попълване на уникалните си колекции. • Няма целеви програми, чрез които да се финансират дейности по опазването и достъпа до книжовното наследство в библиотеките. • Библиотеките страдат от хронична недостатъчност на средства за създаване на необходимите условия за съхранение, консервация и реставрация на книжовни паметници; не е създадена адекватна законодателна основа за стимулиране на алтернативни източници за финансиране в сектора на книжовното наследство. • Библиотеките са технологично изостанали и не отговарят на съвременните изисквания на потребителите на информация. • През 60-те години на XX в. ръкописи и архиви са неправилно ориентирани към местни музеи, където няма библиотечни условия за тяхното съхраняване и обработка. • Неконкурентност на библиотеките и намаляване на тяхното ползване. • Загуба на ключов експертен персонал.

Външни фактори	
Положителни	Отрицателни
<ul style="list-style-type: none"> • Правна регламентация на носителите на авторски права върху обекти на книжовното културно наследство, както и за изключенията и ограниченията на авторските права за библиотеките. • Показатели и индикатори, даващи възможност статистически да бъде представено състоянието на книжовното наследство в библиотеките. • Капацитет на библиотеките за подпомагане на формалното и неформалното образование в областта на културното наследство. • Добра база за културен туризъм. • Българското книжовно културно наследство в по-голямата си част е идентифицирано и описано. • Установени са всички видове библиотеки, в които се съхранява писменото културно наследство. • Изградена е библиотечна инфраструктура. 	<ul style="list-style-type: none"> • Носителите на авторските права предоставят голяма част от документите само срещу заплащане. • Няма разработени национални показатели, по които библиотеките да отчетат дейностите по опазване и достъп до книжовното наследство. • Библиотеките не са разпознати като субекти в образователния процес. • Библиотеките като притежатели на книжовно наследство не са включени в инфраструктурни проекти за културен туризъм. • Не е идентифицирано книжовното наследство в църковните и манастирските библиотеки. • Библиотеките към институциите на различните вероизповедания са изолирани и капсулирани. • Липсва пълна библиографска регистрация на книжовното наследство чрез национален своден каталог на всички славянски и чуждоезични ръкописи, съхранявани в България, който да очертае картината на книжовния живот по нашите земи и да предотврати „изчезването“ на ръкописни паметници.

Външни фактори	
Положителни	Отрицателни
<ul style="list-style-type: none"> • Библиотеките притежават богатство от различни по вид и съдържание колекции и библиотечни фондове. • Действа съвременен Закон за обществените библиотеки и Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения. • Обществото има традиционно доверие към библиотеката като културна институция. • Библиотеките са утвърдени центрове за събиране, съхраняване и разпространение на краеведски публикации и информация. 	<ul style="list-style-type: none"> • Опазването на оригиналите на книжовното културно наследство на България е сериозно застрашено, тъй като се съхраняват неправилно в неподходящи за целта сгради. • Условието в библиотеките за съхранение, профилактика, консервация и реставрация не отговарят на съвременните изисквания, норми и стандарти. • Капацитетът за реставрация на библиотеките е малък. • Средствата от бюджетната субсидия за осигуряване и поддържане на условия за правилно опазване, съхранение на оригинални документи и достъпа до тях са крайно недостатъчни. • Не е разработена основната поднормативна база за прилагането на Закона за обществените библиотеки в практиката; библиотеките не се разглеждат като самостоятелен субект в Закона за културното наследство. • Общинските власти не разпознават библиотеките като притежатели на движимо културно наследство. • Общинските власти не инвестират достатъчно ресурси в тази дейност. • Конвертирането на оригинални документи на електронен носител с цел опазване и осигуряване на достъп до тях се осъществява в доста скромнен мащаб в сравнение с държавите членки на Европейския съюз. Само 5,54% от книжовното наследство на България е дигитализирано.

Външни фактори	
Положителни	Отрицателни
<ul style="list-style-type: none"> Традиционно библиотеките се ползват от големи групи потребители, като над 60% от читателите в библиотеките са ученици и студенти. Библиотеките са средища за широка културна дейност (изложби, срещи с творци, представяне на книги и др.). Библиотеките предлагат широк диапазон от услуги, повечето от които безплатни и свързани с ползване на интернет за образователни цели. Библиотеките започнаха активно да популяризират дейността си. Активно работи гилдийната организация (ББИА). Изградена е система за библиотечно образование и квалификация на библиотекарите. 	<ul style="list-style-type: none"> Няма национален регистър на дигитализираните обекти на културното наследство, вкл. на книжовното. Достъпът до обекти на книжовното наследство и популяризирането им са ограничени поради влошеното състояние на оригиналите и ниската степен на дигитализация. Достъпът до обекти на книжовното наследство и популяризирането им са ограничени поради влошеното състояние на оригиналите и ниската степен на дигитализация. Дигитализацията се извършва предимно с финансиране по проекти и средствата са крайно недостатъчни. Материалната база е остаряла, непригодна за дейността на библиотеките и непривлекателна за потребителите. Липсват съвременни механизми за формиране на бюджетите на библиотеките, които да осигуряват устойчивото им развитие. Липсва система за кариерно развитие и материално стимулиране, поради което над 50% от работещите в обществените библиотеки са без библиотечна квалификация.

Приложение №2 PEST АНАЛИЗ

Политически фактори

Анализът на законодателството в областта на библиотеките показва, че нормативната база е непълна. В Закона за културното наследство не са включени библиотеките и така техните колекции са напълно игнорирани, независимо от факта, че те често са много по-богати и информативни от музейните.

Не е разработена цялостна гържавна политика за дигитализацията на писмените паметници с оглед ранжиране на приоритетите, избягване на дублирането и ефективно използване на ресурсите в страната. Необходими са предписания, които да унифицират практиките за безплатен достъп до документите, дигитализирани с обществени средства.

Липсва цялостна археографска политика с ясно посочени приоритети. Необходимо е възстановяването на Българската археографска комисия към Националната библиотека и осигуряване на отделен бюджет за нея.

Икономически фактори

Финансовите средства по бюджета на библиотеките се изразходват преди всичко за издръжка на персонала и подгържане на сграден и материален фонд, а само малкият остатък се използва за конкретни дейности. Практически в бюджетите на библиотеките няма предвидени средства за:

1. Попълване на колекциите с уникални и ценни книжовни документи. *Хроничният недостиг на средства за закупуване на ръкописни и документални паметници от периода X-XVIII век води до попадането на тези ценности в частни ръце и до пълната невъзможност да бъдат изследвани и полезни за науката; възможно е дори изнасяне на книжовни паметници извън страната.*
2. Създаване на условия за правилно съхранение (изграждане, реконструкция и поддръжка на сградния фонд, режими за съхраняване и системи за безопасност).
3. Консервация, реставрация и съхранение според установените стандарти.
4. Инвестиране в новите технологии с цел съхраняване и опазване на библиотечните колекции, дигитализация, трайно съхраняване и достъп.
5. Квалификация на кадрите в областта на опазването и осигуряването на достъп.
6. Застраховане на уникалните и ценните книжовни документи като собственост на библиотеките.
7. Изследвания и анализи, свързани с книжовното наследство.

Съществуват ограничени възможности за алтернативно финансиране на проекти, свързани с опазването и достъпа до книжовното наследство.

Социални фактори

Библиотеките представляват изключително важен фактор за съхраняване на културната идентичност на различните региони, тъй като събират и предоставят материали, разкриващи тяхното историческо минало, природни забележителности, диалектни особености, бит и фолклор. Те играят важна роля и за опазване на културното наследство на етнически и малцинствени групи. При определяне на приоритетите за опазване и достъп трябва да се вземе предвид документалното наследство на различните етнически и малцинствени групи, което ще позволи неговото интегриране в националното книжовно наследство и ще спомогне за взаимното разбирателство и толерантност във взаимоотношенията между отделните културни общности.

В цяла Европа се разраства ролята на библиотеките във формалното образование и в обучението на възрастни. Заедно с това се задълбочават процесите за включване на книжовното наследство в съвременните образователни програми.

Библиотеките се разглеждат и като главен фактор при преодоляването на дигиталното разделение в общество на информационно богати и информационно бедни. При обучение на възрастни те са средища за образование на социално неравноправни групи, за обучение за работа с компютри и интернет.

Технологични фактори

Технологиите се развиват много бързо, а в същото време библиотеките изостават в прилагането им. В областта на културното наследство – опазване, съхранение и достъп – не се внедряват съществуващите технологии. Бързо трябва да се инвестира в дигиталните технологии, защото предстои натрупване на масиви от документи, които трябва да се съхраняват трайно.

Трябва да се инвестира и в осигуряването на бърз и надежден интернет достъп, както и в системи за сигурност.

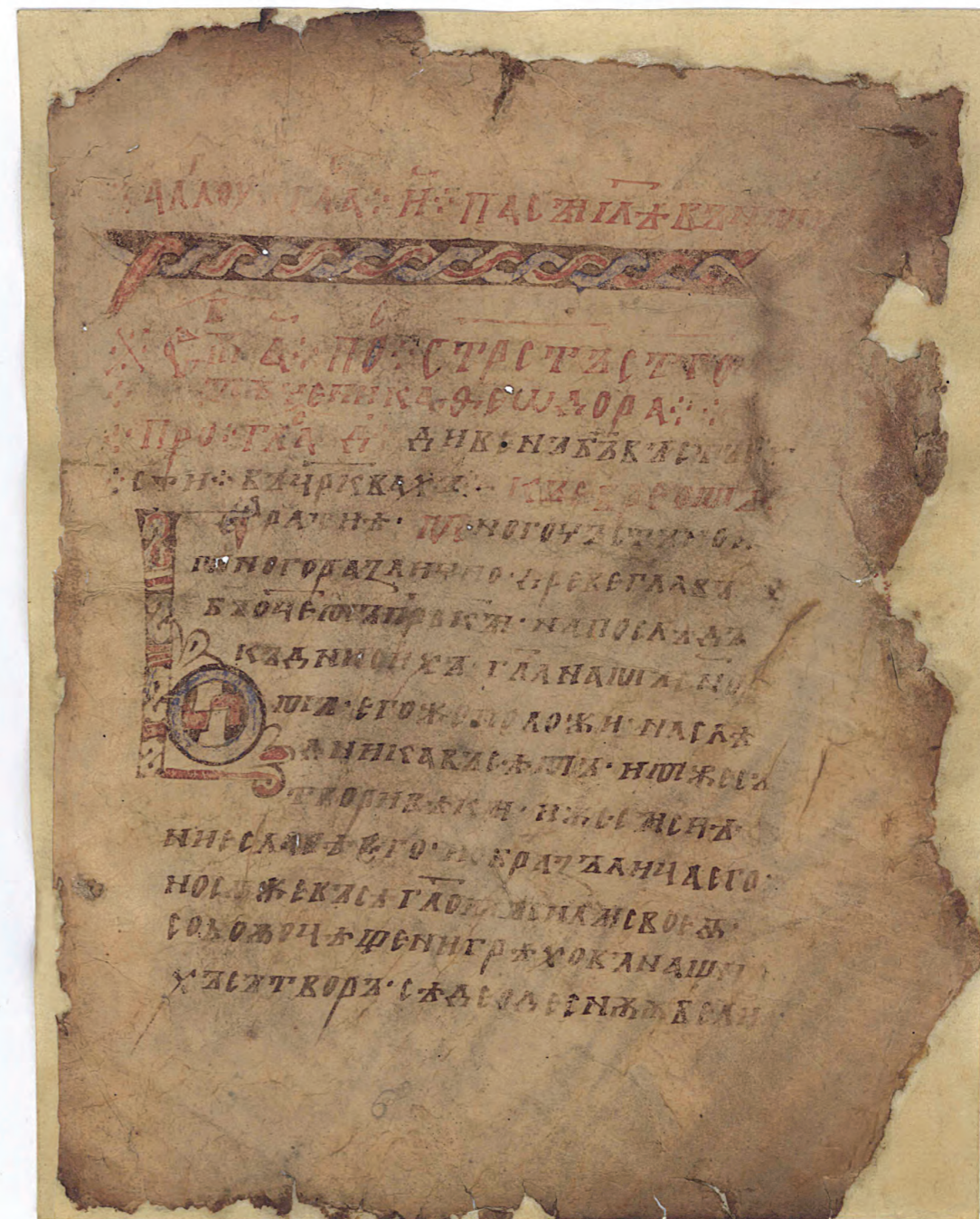
Приложение №3

ББИА. Книжовното наследство в българските библиотеки:

Резултати от проучването.

Пълният текст е достъпен в интернет на адрес:

http://www.lib.bg/kragli_masi/Knizhovno_nasledstvo_doklad.pdf

Енински апостол, XI в. Национална библиотека "Св. св. Кирил и Методий"

